

Miloslav Szabó

POTRATY

Dejiny slovenských kultúrnych vojen
od Hlinku po Kuffu

„Hlavným činiteľom rodiny je matka – ona zasluhuje si najväčšie uznanie. Tým viac je to pravda o slovenskej matke, ktorá v minulosti udržiavala náboženské a národné presvedčenie v národe. Ona dávala národu synov, ktorí zaň vedeli trpieť i mrieť. Dnes dáva mladému slovenskému štátu pracovníkov, vojakov, je najmohutnejšou oporou štátu.“

Jozef Sivák,
minister školstva Slovenskej republiky, 1939

Miloslav Szabó

Potraty

KNIŽNÁ
EDÍCIA
DENNÍKA

Miloslav Szabó

POTRATY

Dejiny slovenských kultúrnych
vojen od Hlinku po Kuffu

Obsah

Úvod	9
Medzi populačným rastom a sexuálnym puritánstvom	12
Kde sa vzali kultúrne vojny?	17
Veľmi krátke všeobecné dejiny interrupcií	22
Kliatba nenarodených	25
Materstvo nanútené policajtmí, moralizátormi a bigotnými kňazmi	27
Spolok československých lekárov v Bratislave proti socialistickým novotám	33
Mladé Židovky a bezzubé frajle	35
Slovensko bez dorastu	40
Katolícky modernizmus a eugenika	44
Kult matky	50
Hľa, palác postavený z krvi našich detí	57
V Stvoriteľových službách	62
Až ku koreňom zla	66

Najväčšiu zásluhu na populácii národa majú nekompromisní kňazi a lekári	69
Kedykoľvek obcoval so ženou svojho brata, zakaždým vylieval semeno na zem	76
Dosiaľ sme naše manželské právo neočistili od špiny, ktorou toto sväté a základné právo zneuctil maďarský židovský liberalizmus	86
Od požiadaviek populačného rastu k agende ľudských práv	89
Iba ľudský život, ľudský bezbranný plod, má sa dostať mimo právnej ochrany a o jeho osude má rozhodovať iba jeho často nezodpovedná alebo nevedomá matka?	98
O (rómskom) tele i duši	103
Dejiny v koši	106
Genocída?	112
Literatúra	120
Poznámky	122

Autor: © Miloslav Szabó, 2020

Odborné recenzentky: Mgr. Denisa Nešťáková, PhD., Mgr. Eva Škorvanková, PhD.

Tlač: Dubra, a. s.

Vydal © N Press, s. r. o., v roku 2020 ako svoju dvadsiatu publikáciu

Vydanie prvé

ISBN 978-80-99925-28-2

Úvod

Dnešné diskusie o umelom prerušení tehotenstva, interrupciách či ľudovo potratoch sú príznačné tým, ako selektívne pristupujú k slovenskej minulosti – pravda, pokiaľ sa ňou vôbec zaoberajú. Nezasvätený pozorovateľ by mohol ľahko získať dojem, že dnes sa tu sporíme o samé nové veci, ktoré naši predkovia „neriešili“. Tí, čo trochu sledujú polemiky predovšetkým v konzervatívnych médiách, majú „jasno“ aspoň v tom, kto nás vystavil etickej dileme: komunistický režim, lebo práve jeho predstavitelia interrupcie uzákoonili. Keďže umelé prerušenie tehotenstva sa v značnej časti spoločnosti vníma ako „vražda“ nenarodeného života, dopĺňa toto obvinenie obraz beztak zločinného systému svojvôle a bezprávia. Otázku, či takéto chápanie minulosti nie je čierno-biele, si kladie málokto.

Verejná debata o interrupciách sa prekvapujúco vyhýba druhému temnému obdobiu slovenských dejín 20. storočia: vojnovému Slovenskému štátu*, ktorý napriek krátkemu trvaniu slovenskú spoločnosť dodnes traumatizuje a rozdeľuje nemenej než komunistická „totalita“. Ba dalo by sa povedať, že tento úsek dejín rezonoval v uplynulých rokoch ešte väčšmi, keďže na slovenskej politickej scéne sa objavil a zmohutnel subjekt, ktorého predstaviteľia sa k Slovenskému štátu hlásia otvorene (a menej otvorene aj k jeho patrónovi, nacistickému Nemecku). No okrem profesionálnych historikov takmer nik nevie, že dnešných pohrobkov Slovenského štátu nespája s ich idolom iba obdiv ku kontroverznému kňazovi a prezidentovi Jozefovi Tisovi alebo k čiernym uniformám a symbolom Hlinkovej gardy, ale napríklad aj odmietavý postoj voči interrupciám.

A práve na tieto historické súvislosti táto kniha vrhá svetlo.

Konkrétne v nej hľadám odpoveď na otázku, akým spôsobom argumentovali odporcovia umelých potratov v prvej polovici 20. storočia a hlavne v rokoch druhej svetovej vojny. Šlo im od začiatku výlučne o ľudské práva? A ak nie, na čo sa odvolávali? Vzhľadom na miesto a váhu katolicizmu v ideológii a propagande režimu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) sa nezaobieram len myslením publicistov, politikov a ideológov, ale aj expertov katolíckej cirkvi na čele s prominentnými teológmi. Keďže téma interrupcií je nerozlučne spätá s oblasťou medicíny a práva, všímam si aj názory prominentných predstaviteľov týchto vedných odvetví.

Ako naznačuje podtitul knihy, moje úvahy sa odvíjajú na pozadí dnes toľko skloňovaného slovného spojenia „kultúrne vojny“. Kde sú ich korene? Za čo sa v nich bojovalo? Prečo dnes znovu vzplanuli? Formulácia „od Hlinku po Kuffu“ môže vyvolávať dojem istej nadväznosti či historickej kontinuity. Zámerom však nie je zjednodušovanie či anachronické obviňovanie dnešných aktérov, práve naopak. Odhaľovanie historických súvislostí má protagonistom dnešných kultúrnych vojen ukázať, že bojujú na troskách dávno vybojovaných bitiek, o ktorých rozporuplnosti a temných stránkach mnohí z nich možno ani netušia. Heslo ľudákov totiž neznelo iba „za Boha“, ale aj „za národ“ a jeho „vodcu“. Týkalo sa to v neposlednom rade rodinnej politiky a v jej rámci boja proti umelým potratom, ale aj antikoncepcii.

Toto dnes už nezreteľné dedičstvo prekvapujúco prežívalo aj v podmienkach budovania socializmu. Práva žien už síce neboli podriadené právu nenarodeného života v ich lone, no v konečnom dôsledku nad právami jednotlivcov opäť prevažovali záujmy kolektívu a jeho údajne ohrozeného „zdravia“ či dokonca holého prežitia. Na záver sa preto treba zamyslieť nad tým, prečo a akým právom sa dnešní odporcovia interrupcií – ale aj iných (a inak ideologicky zdôvodňovaných) neprirodzených zásahov do reprodukčných funkcií, teda najmä sterilizácií – dovoľávajú analógií s modernými genocídami a najmä s ich reálnym i symbolickým stelesnením: holokaustom.

Medzi populačným rastom a sexuálnym puritánstvom

Niekedy v lete 1940 predstavitelia Slovensko-nemeckej spoločnosti navštívili v delikátnej záležitosti doktora Straku, referenta pre zdravotníctvo na ministerstve vnútra Slovenského štátu. Slovensko-nemecká spoločnosť, ktorá si kládla za cieľ zveľadovať spoluprácu medzi Slovákami a ich „pánmi ochrancami“ z nacistického Nemecka, si po svojom vzniku v roku 1939 paradoxne nevedela nájsť pole pôsobnosti. Novú šancu jej predstavitelia vycítili po rozhovoroch Adolfa Hitlera so slovenskými politikmi na čele s prezidentom Jozefom Tisom v lete 1940, v dôsledku ktorých sa posilnilo takzvané radikálne krídlo okolo zakladateľa Slovensko-nemeckej spoločnosti, ministerského predsedu Vojtecha Tuku, a veliteľa Hlinkovej gardy Alexandra Macha. Tuka následne vyhlásil etapu budovania „slovenského národného socializmu“, ktorý mal v predstavách ľudáckych ideológov skĺbiť predovšetkým sociálne prvky nacizmu s katolicizmom a slovenským nacionalizmom.

Jeden z prejavov tohto úsilia predstavovala spolupráca na poli kultúry a osvety. Na Slovensko sa chystala úspešná výstava drážďanského Múzea hygieny o podstate ľudského života, v ktorej centre stála vízia zdravím prekypujúceho „nového človeka“. V jej rámci bol prezentovaný slávny exponát „skleneného človeka“ (*Der gläserne Mensch*), pod špeciálnou fóliou vystavujúceho na obdiv vypreparované ľudské orgány. Na požiadavku zástupcov Slovensko-nemeckej spoločnosti, aby návštevu výstavy odporučil slovenským školám, však doktor Straka reagoval odmietavo, pretože „sklenený človek“ vraj ukazoval návštevníkom genitálie. Nepomohlo ani uisťovanie, že pohlavné orgány „nebudú osvetlené“,

ako cirkevným predstaviteľom sľuboval prednosta zdravotného oddelenia na ministerstve vnútra. Biskupský zbor vraj nikdy nedovolí, aby výstavu navštevovali školopovinné deti, navyše keď súčasťou výstavy boli okrem genitálií aj obrázky embryí. Po tom, čo zástupcovia Slovensko-nemeckej spoločnosti nad takýmto „spiatočnickým postojom“ vyjadrili počudovanie, doktor Straka ešte doplnil, že tvrdenie oficiálneho sprievodcu po výstave, podľa ktorého „nevieme, odkiaľ pochádza život“, predstavuje „herézu“ a biskupi preto šírenie brožúrky nikdy nedovolia.¹

Štát v tomto prípade vyšiel cirkvi v ústrety. Vydavatelia brožúrky o drážďanskej výstave námietky cirkevných predstaviteľov vskutku zohľadnili: „Pôvod a cieľ života nám jasne určuje náš kresťanský svetonázor a jeho zásady.“² Podobne sa vyjadril fejtonista straníckych novín *Slovák*, podľa ktorého na otázky o vzniku života „nám odpoveď dáva jedine – Boh“.³ Na druhej strane, „sklenený človek“, hlavná atrakcia výstavy, trónil na čestnom mieste: na zachovanej čiernobielej fotografii je osvetlený zdola a genitálie zakryté nie sú.

Výstava Človek – zázrak života sa z Bratislavy presunula na Spiš, odtiaľ do Žiliny a nakoniec do Zvolena. Navštívili ju desatisíce ľudí, školy mali zľavu na železnici a celkovo sa dá povedať, že výstava mala fenomenálny úspech. V roku 1943 sa výstava Človek – zázrak života dostala aj do ďalších slovenských miest, napríklad do Nitry.⁴

Úspech výstavy na agrárnom a z nemeckého pohľadu zaostalom Slovensku mal nečakanú dohru. Podobne ako Führer podľa oficiálnej propagandy „daroval Slovákom štát“, aj riaditeľ drážďanskeho Múzea hygieny prejavil nezvyčajnú štedrosť. Z jeho popudu a na nemecké náklady vzniklo v roku 1941 Slovenské múzeum hygieny, zmenšená kópia drážďanskeho originálu, ktorá sa nastahovala do barokovej budovy bývalých kasární na mieste dnešnej Slovenskej národnej galérie na nábřeží Dunaja, kde pôsobila až do roku 1945. Na vtedajšiu dobu technologicky náročné exponáty a simulácie informovali o stave ľudského tela, o fungovaní jednotlivých orgánov, ale aj o telesných poruchách a chorobách, ktorým sa bolo treba vyhýbať. Nechýbala ani ideológia a propaganda: v hlavnej miestnosti sa nachádzali busty Hlinku, Tisa a Hitlera či gardistické zástavy.⁵

**Alexander Mach na výstave
Človek – zázrak života
v Banskej Bystrici, 1943**

FOTO - KOLOMAN CÍCH, MINISTERSTVO
VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY,
SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV,
FOND SLOVENSKÁ TLAČOVÁ KANCELÁRIA

Kým tajomstvo života v kresťanskom duchu bolo predmetom sporov a napokon aj úspešnej intervencie jeho správcov, o vlastnom poslanstve brožúrky k drážďanskej výstave zjavne panovala zhoda tak medzi katolíckymi konzervatívami, ako aj nacionálnymi socialistami z okruhu Slovensko-nemeckej spoločnosti: „Povinnosťou každého človeka je starať sa o svoje zdravie. Tam, kde je zdravý jednotlivec, je zdravá i rodina i obec i národ. Chorý národ chradne, hynie, umiera ako nezdravý strom. Zdravý národ je silný, vyvíja sa, mohutnie. Zdravý národ má i zdravého ducha, vie pracovať, tvoriť, závodit', a preto sa nestratí pod slncom a nikto ho nevymaže z dejín. Len čo je zdravé, má právo na život, lebo v tom je elán, odvaha, vôľa. Je povinnosťou každého človeka, každého člena národa, aby si toto uvedomil a aby sa postavil do bojového šíku proti nezdravote a jej zárodokom.“⁶

Do akej miery boli tieto názory rozšírené v prostredí slovenského katolicizmu, potvrdzuje postoj slovenských biskupov, ktorý sekčný šéf doktor Straka uviedol na ilustráciu zástupcom Slovensko-nemeckej spoločnosti. Šlo o propagačný plagát Andreja Kováčika pre Slovenské ústredie starostlivosti o mládež zobrazujúci matku, ako dojčičku dieťa. Obe postavy sú oblečené v krojoch, matka má odhalenú väčšiu časť prsníka. V pozadí je mapa Slovenska (bez južných území odstúpených po Viedenskej arbitráži Maďarsku) a pod vyobrazením sa na bielom pozadí skvie červeno-modrý nápis: „Zdravé dieťa v rodine, zdravý občan v dedine, zdravý národ v krajine, taký národ nezhyne!“ Nad nacionalistickým motívom dojčiacej matky bdie v pravom hornom rohu Madona s dieťaťom, vznášajúca sa na obláčiku a vysielajúca blahodarné lúče na svoj národ, zatiaľ čo v ľavom hornom rohu tróni dvojkríž na trojvrší.

V tomto prípade však snaha o syntézu katolicizmu s nacionalizmom plody nepriniesla. Po proteste biskupského úradu v Bratislave bol leták stiahnutý z obehu. Nie pre principiálny nesúhlas s miešaním náboženstva a politiky, ale pre napoly odhalený prsník dojčiacej matky. Skutočnosť, ktorá podľa nemeckého agenta vyvolala na Slovensku všeobecné pobavenie.

Kde sa vzali kultúrne vojny?

Táto kniha je pokusom osvetliť rozpory, ktorým sa vystavovali slovenskí kresťanskí konzervatívci vo fašizujúcej sa Európe, kde sa základným ideologickým princípom stával radikálny nacionalizmus a z neho odvodený rasizmus, zahŕňajúci na jednej strane obavy z národného úpadku alebo dokonca smrti, na strane druhej fantázie o populačnom raste a národnom zdraví. Príslovecnou červenou nitou nasledujúceho rozprávania budú polemiky proti „potratom“.

Tieto polemiky sa od konca prvej svetovej vojny dostali do popredia takzvaných kultúrnych vojen medzi socialistickou ľavicou a konzervatívnou pravícou. No kultúrne vojny sú staršieho dáta. Ich korene siahajú do 19. storočia, keď dochádza v európskych štátoch kvýrazným centralizačným snahám. Týkalo sa to jednak starých, dávno konštituovaných národných štátov ako Francúzsko, ale predovšetkým nových štátnych útvarov Talianska a Nemecka. Taliansko sa zjednocovalo v priamej konfrontácii s pápežským štátom, ktorý postupne redukovalo na malý okrsok v centre novej talianskej metropoly. Ideológia národného zjednotenia sa odvolávala na heslá o liberalizme, pokroku a oslobodení a mala výrazne antiklerikálny nádych. Pápežská ideológia zasa zdôrazňovala tradície, konzervativizmus a náboženskú autonómiu. Tieto ideologické fronty eskalovali na konci 19. storočia do otvorenej konfrontácie, ktorá nadobudla extrémne formy zvlášť v cisárskom Nemecku za vlády Otta von Bismarcka (odtiaľ pomenovanie *Kulturkampf*, teda „kultúrny“, presnejšie kultúrno-politický boj).

Oba tábory, „progresívny“ i „spiatočnický“, vyšperkovali svoju argumentáciu morálnymi nárokmi, ktoré odvodzovali

z univerzálnych dejín, respektíve z náboženstva. Diskusia sa odohrávala na pozadí modernizačných procesov a obe strany sa usilovali nájsť východisko z problémov, ktoré doba so sebou prinášala. „Pokrokári“ i „spiatočníci“ chceli hovoriť v mene lepšej časti spoločnosti, takže už v dobových prameňoch sa spomínajú „dve Talianska“, „dve Francúzska“ – a niektorí historici hovoria dokonca o „dvoch Európach“.⁷ Jedna z nich strašila súčasníkov predstavami „reakcie“, ktorá dusí už v zárodku svieži závan slobody a bráni akejkoľvek osvete. Druhá Európa odhalovala *sprisahania* kapitalistov, socialistov, slobodomurárov – a najmä Židov, ktorí vraj podkopávajú osvedčené inštitúcie a spôsobujú rozvrat.

Liberalizmus štátov 19. storočia teda nebol nutne spravodlivý, naopak, bol nezriedka šovinistický. Bismarckovo Nemecko nebojovalo iba proti „reakčnému“ katolicizmu, ale aj proti socialistom a Poliakom. Na druhej strane moderný katolicizmus nevyjadroval len opozíciu širokých vrstiev proti postupujúcej byrokratizácii, chudobe a modle štátu, ale skutočne šíril sprisahanecké teórie, „fantázie o zovretých šíkoch nepriateľov, ateistov, socialistov a slobodomurárov“, nad ktorým trónil všemocný „Žid“.⁸

Podobné konštatovania platia aj pre Uhorsko. Vzťah štátu a cirkví bol v Uhorsku 19. storočia komplikovanejší. Uhorsko bolo mnohonárodnostným a multikonfesionálnym štátom, v ktorom sa industrializácia a s ňou spojené transformačné procesy začali prejavovať pomerne neskoro. Uhorská spoločnosť si zachovala tradičný stavovský ráz, ktorý sa výraznejšie začal meniť až na prelome 19. a 20. storočia. Podobne ako v Nemecku ani maďarský liberalizmus nebol progresívny, naopak, zachoval si mnohé črty „panskej“ mentality svojich nositeľov.

Kulturkampf sa napokon v Uhorsku obmedzil na niekoľko špecifických otázok. Šlo v prvom rade o občiansky sobáš, respektíve o problém takzvaných „zmiešaných manželstiev“, teda medzikonfesionálnych zväzkov, a o problém konfesionálnej príslušnosti detí, ktoré pochádzali z takýchto rodín. Problematika „zmiešaných manželstiev“ v Uhorsku siaha na koniec 18. storočia

Zakladateľ Slovenskej ľudovej strany Andrej Hlinka komentoval v roku 1918 rozhodnutie rozísť sa s Uhorskom a pripojiť sa k vznikajúcej Československej republike prirovnaním k rozvodu, ktorého uzákonenie v skutočnosti striktnie odmietal.

Andrej Hlinka vo Veľkej Fatre

FOTO – ARCHÍV MESTA RUŽOMBEROK